

MỘT SỐ VẤN ĐỀ VỀ QUẢN LÝ XÃ HỘI ĐỐI VỚI CÁC TÌNH HUỐNG BẤT THƯỜNG

GS.TSKH NGUYỄN VĂN THÂM

Học viện Hành chính Quốc gia

Tình huống bất thường là những biến cố không mong đợi, trong đó chứa đựng những yếu tố nằm ngoài các quy luật thông thường của đời sống tự nhiên và xã hội. Bài viết trình bày nhận thức về các loại tình huống bất thường, nguyên nhân và những hệ lụy do các tình huống đó gây ra đối với đời sống con người, đề xuất phương châm, cách xử lý các vấn đề liên quan để hạn chế các hệ lụy và tránh không làm các tình huống bất thường nặng thêm. Phương châm chung của việc quản lý xã hội đối với các tình huống bất thường là phải thực hiện việc dự báo, phòng ngừa, tìm cách ứng phó và khắc phục hậu quả do các tình huống đó gây ra. Trong quá trình đó, các cơ quan có trách nhiệm cần có những chính sách phù hợp, những quy định cụ thể và triển khai kịp thời những chính sách, quy định đó.

Từ khoá: tình huống bất thường, quản lý các tình huống bất thường, trách nhiệm của các cơ quan liên quan.

SOCIAL MANAGEMENT OF ABNORMAL SITUATIONS

Summary

Abnormal situations are unexpected events, which contain factors beyond the ordinary rules of natural life and society. This article presents the kind of awareness of unusual circumstances, causes and consequences due to the situation that have impacts to human life, the proposed guidelines on how to handle issues related to the situation, prevent it becoming worse and reduce the adverse impacts. General philosophy of the social management for abnormal situations presented is to perform the prediction, prevention, response and remedy of the consequences resulting from the unexpected situations. In the process, the responsible agencies should have their appropriate policies, regulations and implementing specific policies and regulations promptly.

Key words: abnormal situations, management of abnormal situations, the responsibility of constructure agencies.

Định nghĩa và nhận diện các tình huống bất thường

Tình huống bất thường là những biến cố không hề mong muốn, trong đó chứa đựng những yếu tố ngoài quy luật thông thường của đời sống tự nhiên và xã hội. Những biến cố đó thường để lại nhiều hậu quả, nhiều hệ lụy lâu dài mà trước đó người ta không hề nghĩ đến. Một số nhà nghiên cứu đã đúng khi nhận định rằng: “Trong lịch sử phát triển của mình, con người đã và đang phải trải qua nhiều biến cố bất thường. Những biến cố này nhiều khi để lại hậu quả nặng nề và phức tạp mà xã hội phải gánh chịu. Ở nước ta, các tình huống bất thường nảy sinh do tự nhiên như thiên tai, dịch bệnh, sự cố môi trường xảy ra trong thời gian qua đã gây thiệt hại rất lớn. Bên cạnh đó, những tình huống bất thường nảy sinh do tác động của các yếu tố xã hội cũng đang có những tác động tiêu cực không nhỏ đến đời sống mọi mặt của nhân dân, gây nhiều khó khăn cho việc quản lý của Nhà nước”¹.

Nguyên nhân dẫn đến các tình huống bất thường rất đa dạng và trong đời sống tự nhiên cũng như xã hội, các tình huống đó có thể gặp ở nhiều dạng khác nhau. Theo nhận thức của chúng tôi, việc nhận diện chính xác các tình huống bất thường trong thực tế, nghiên cứu các hệ lụy do chúng gây ra và đề xuất một số vấn đề về quản lý xã hội đối với các tình huống đó là điều hết sức cần thiết, đặc biệt là trong tình hình hiện nay.

Trước hết, rất dễ gặp là những tình huống bất thường do các rủi ro hay biến động trong đời sống xã hội gây ra, như

chiến tranh, hỏa hoạn, dịch bệnh... Những tình huống thuộc loại này gần đây chúng ta thấy xuất hiện ngày càng nhiều, nhất là những tình huống có nguồn gốc từ nhiều năm chiến tranh tích tụ lại chưa được xử lý hết. Xin nêu ở đây một vài ví dụ để minh họa. Ở xã Văn Thành, huyện Yên Thành, Nghệ An có ông Nguyễn Văn Tao có người con cả là anh Nguyễn Văn Ý đi bộ đội năm 1968. Đến năm 1972, ông nhận được giấy báo là con trai ông đã hy sinh tại mặt trận phía Nam. Xã đã làm lễ truy điệu cho anh Ý, cơ quan chức năng cấp cho ông Tao sổ gia đình liệt sỹ và cho hưởng các chính sách của Nhà nước quy định. Nhưng mấy năm sau hòa bình bỗng nhiên anh Ý trở về. Gia đình ông Tao xiết bao mừng vui nhưng mọi chính sách gia đình liệt sỹ với ông cũng không còn, ông gặp không ít khó khăn. Có rất nhiều câu hỏi xung quanh chuyện anh Ý trở về đột ngột. Có người còn nói rằng hay anh Ý bỏ trốn mà đơn vị không ai biết nên nghĩ là anh đã hy sinh rồi báo tử về địa phương? Anh Ý nói anh bị thương và sót lại ở chiến trường, lạc mất đơn vị rồi tìm đến nhà dân ở nhờ. Đến khi hòa bình thì anh tìm về quê. Anh Ý cùng gia đình tự mình vượt qua khó khăn về cuộc sống, về dư luận và cho đến nay anh vẫn sống bình thường. Chuyện cũ dần cũng qua, đến nay không còn ai nhắc tới nữa. Trường hợp như anh Ý trong cuộc chiến tranh chống Mỹ của chúng ta xảy ra không ít. Mới đây, báo *Dân trí* cũng đưa tin ông Phan Hữu Được sau 40 năm là liệt sỹ bỗng nhiên trở về nhà với một hành trình rất kỳ lạ². Cũng theo báo *Dân trí*, một người khác là ông Lò Văn Cân (70 tuổi) sau hơn 40 năm lưu lạc trên nước bạn Lào đã may mắn được đoàn tụ cùng gia đình vào những năm tháng cuối đời, mặc dù ông đã được báo tử, khi trở về chỉ còn có một chân, đi phải chống nạng³. Báo *Vietnam.net* ngày 27.7.2012 đưa tin về một trường hợp khác là ông Lê Khắc Hơng, sau 27 năm được công nhận “liệt sỹ” với đầy đủ hồ sơ, giấy tờ về chính sách, bỗng nhiên cũng trở về nơi nhập ngũ với mái tóc bạc trắng và nhiều vết thương⁴. Gần đây nhất là trường hợp ông Lê Xuân Hào (xã Trầm Lộng, huyện Ứng Hòa, TP Hà Nội) cũng được công nhận liệt sỹ từ 28 năm trước nhưng lại tìm được đường về quê hương vào lúc ở nhà đang chuẩn bị cúng giỗ lần thứ 29 của ông, trong tình trạng đầy bệnh tật, quên quên nhớ nhớ với những ký ức tang thương về đạn bom, chết chóc. Ông đã được đơn vị gửi giấy báo tử về quê, và khi ông bất ngờ trở về thì người dân xã Trầm Lộng không khỏi xôn xao. Sự gặp gỡ, trùng phùng của những người tưởng đã ở hai thế giới cách biệt khiến nhiều người chứng kiến đã phải thốt lên: “Đúng là chuyện cổ tích giữa đời thường...”⁵.

Nhưng các tình huống bất thường ở nước ta cũng

không phải chỉ do hậu quả của chiến tranh để lại mà còn do nhiều nguyên nhân từ những biến động xã hội theo kiểu khác tạo nên. Ví dụ, báo *Sức khỏe và Đời sống* cho biết, gần đây có hàng ngàn người Việt từng lưu lạc ở Campuchia trở về và hiện đang sống trong những căn chòi rải rác gần biên giới Việt Nam - Campuchia, không giấy tờ tùy thân, không đất canh tác, không công ăn việc làm. Nạn phá rừng, chiếm đất, gây ô nhiễm môi trường liên tiếp xảy ra, an ninh trật tự vùng biên bị xáo trộn. Vô tình nhưng điều đó đã trở thành một vấn đề lớn đối với chính quyền và quân dân huyện Tân Châu, tỉnh Tây Ninh trong tiến trình xây dựng nông thôn mới ở nơi đây⁶. Báo *Đồng Tháp* cũng cho biết, tỉnh Đồng Tháp hiện còn rất nhiều Việt kiều từ Campuchia trở về định cư, lưu trú lâu dài. Vì nhiều lý do mà họ chưa thể nhập quốc tịch và làm các giấy tờ tùy thân cần thiết khác khiến cho cuộc sống của họ gặp nhiều khó khăn như chữa bệnh, đi học, tìm việc làm, xác lập quyền sở hữu... làm phát sinh nhiều vấn đề phức tạp trong quản lý dân cư ở địa phương. Nhằm giúp các đối tượng này được nhập quốc tịch, các địa phương và các sở, ngành tỉnh Đồng Tháp đã có nhiều biện pháp hỗ trợ nhưng vẫn còn nhiều trở ngại⁷. Như thế, rõ ràng là những tình huống bất thường có thể do nhiều nguyên nhân hết sức phức tạp, đa dạng trong đời sống xã hội tạo nên.

Nguyên nhân thứ hai dẫn đến những tình huống bất thường và cũng ảnh hưởng đến đời sống xã hội là từ các biến động của tự nhiên. Những biến động này có trường hợp nằm ngoài tác động của con người. Ví dụ, theo báo *Công an TP Hồ Chí Minh*, vào khoảng thời gian khá dài từ tháng 10.2013 đến nay, người dân thôn Gia Bắc 1, xã Tân Nghĩa, huyện Di Linh, tỉnh Lâm Đồng đang phải sống trong sự sợ hãi triền miên. Nguyên nhân là đất trong khu vực họ sinh sống bỗng nhiên nứt toác, nhiều căn nhà có nguy cơ sập đổ bất cứ lúc nào⁸. Đó là tình huống bất thường mà con người không biết trước được. Nó cũng giống như bão lụt vốn là một hiện tượng thiên nhiên bình thường, nhưng thời gian gần đây xảy ra rất bất thường và đã gây nên nhiều hệ lụy cho đời sống con người không chỉ riêng ở nước ta. Hiện tượng triều cường làm vỡ đê bao ở TP Hồ Chí Minh mới đây cũng là những hiện tượng thiên nhiên, chỉ có điều nó không bình thường khi chỉ trong một thời gian ngắn, nước “tấn công” rất nhanh làm vỡ nhiều đoạn đê bao và hàng ngàn hộ dân đã không kịp trở tay⁹. Cần nói thêm rằng, đây không phải là lần đầu tiên đê bao sông Sài Gòn bị vỡ. Vào tháng 12.2011, đỉnh triều cường dâng cao bất thường cũng đã làm vỡ một đoạn đê bao sông Sài Gòn thuộc khu phố 5, phường Hiệp Bình Phước, quận Thủ Đức, khiến cho

hơn 100 nhà dân bị ngập nặng¹⁰. Đó là những tình huống bất thường do thiên tai gây ra, không có bàn tay tác động của con người.

Khảo sát một cách toàn diện và rộng rãi hơn, chúng ta có thể thấy tình huống bất thường do các lực lượng siêu nhiên gây ra rất đa dạng và trên thế giới cũng đã từng xảy ra rất nhiều. Ngoài nguyên nhân do bão lụt bất thường gây ra còn có những tình huống xảy ra do động đất, do núi lửa bất ngờ hoạt động. Theo các nhà nghiên cứu về địa chất, cho đến nay, dù khoa học đã có những bước tiến đáng kể thì câu hỏi những núi lửa sau khi tắt bao nhiêu lâu có thể coi như không còn khả năng hoạt động trở lại vẫn chưa có câu trả lời chính xác. Lý do là vì chu kỳ hoạt động của núi lửa không rõ ràng. Có những núi lửa chỉ phun trào một lần rồi tắt hẳn. Nhưng cũng có những núi lửa ngủ yên vài trăm năm bỗng nhiên thức dậy, như núi lửa ở Băng Đảo (Iceland) đã hoạt động trở lại sau gần hai thế kỷ ngủ yên. Một núi lửa khác có miệng nay là hồ Taupo - một hồ nước có đường kính tới 35 km ở New Zealand có chu kỳ hoạt động khoảng 2.000 năm. Đợt phun trào cuối cùng của núi lửa Taupo là vào năm 186 sau công nguyên, và như thế, thời điểm hoạt động trở lại của núi lửa Taupo đã cận kề¹¹. Khi đó người ta chưa thể biết những điều gì sẽ xảy ra đối với cư dân đang sống gần miệng núi lửa. Những hiện tượng thiên nhiên như động đất, sóng thần, núi lửa hoạt động... rất có thể tạo nên những tình huống bất thường cho con người mà loài người không thể ngăn cản. Thế giới cho đến nay vẫn chưa hết bàng hoàng vì trận sóng thần bất thường ở Nhật Bản năm 2011. Việt Nam chưa bị trận động đất nào gây ra thảm họa lớn, nhưng điều đó không có nghĩa là nó sẽ không bao giờ xảy ra. Chẳng hạn, báo chí từng đưa tin, sáng ngày 6.9.2012, ở huyện Bắc Trà My (Quảng Nam) xuất hiện trận động đất rất mạnh, mạnh hơn cả trận động đất xuất hiện vào đêm 3.9 trước đó khiến người dân rất hoang mang¹².

Nguyên nhân thứ ba, rất cần nhấn mạnh, đã dẫn đến những tình huống bất thường chính là do hoạt động của con người tạo ra mà ở nước ta và trên thế giới đều gặp. Chẳng hạn, trong sản xuất nông nghiệp vừa qua ở nước ta có câu chuyện ở nhiều nơi như Nghệ An, Đồng Tháp, Lâm Đồng, Quảng Nam... lúa trồng cây lên rất tốt nhưng cho thu hoạch chỉ là những bông lúa lép. Tìm hiểu thì được biết đó là do nông dân đã mua phải các giống lúa có vấn đề do các công ty giống cây trồng cung cấp. Người ta coi đó như là một tình huống hy hữu chưa từng có do nhầm lẫn nhưng hậu quả mà nó để lại thì rất xấu¹³.

Những tình huống bất thường dạng này đều có nguồn gốc ban đầu là từ sự chủ quan của con người

hoặc do không tính hết được các quy luật vận động của đời sống tự nhiên và xã hội nên dễ xảy ra. Ví dụ, bão lụt là hiện tượng bình thường của thiên nhiên, nhưng bão lụt diễn ra ngày càng trái quy luật và gây nên những tình huống bất thường là có nguyên nhân từ sự biến đổi khí hậu toàn cầu mà con người là một tác nhân. Trái đất đang ngày một nóng lên chính bởi do con người đã thải một lượng khí CO₂ quá lớn vào bầu khí quyển, làm thủng tầng ôzôn bao bọc quanh trái đất. Cùng với điều đó, con người đã tàn phá nhiều khu rừng già, làm mất sự cân bằng sinh thái vốn có của trái đất. Khi khí hậu trái đất bị biến đổi thì đến lượt mình nó đã gây ra nhiều tình huống bất thường cho loài người mà hiện nay chúng ta đang chứng kiến ngày càng nhiều.

Ở nước ta, trong cơn bão số 10 năm 2013, một loạt hồ thủy điện ở miền Trung bị vỡ gây nhiều hậu quả nghiêm trọng cho đời sống nhân dân. Rõ ràng đó là một tình huống bất thường mà nguyên nhân trực tiếp là do mưa lũ quá lớn, tức là do thiên nhiên tác động. Nhưng nếu phân tích vấn đề một cách toàn diện hơn, chúng ta sẽ thấy ở đây có nguyên nhân từ con người. Kết quả khảo sát của các cơ quan chức năng cho biết nguyên nhân làm cho các đập thủy điện vỡ là do chất lượng xây quá kém. Trong suy nghĩ bình thường của những người hoạch định và xây dựng các hồ thủy điện tại các tỉnh miền Trung chắc hẳn họ đã cho rằng các đập thủy điện không thể bị vỡ. Nhưng đó là một cách suy nghĩ rất chủ quan, hơn thế nữa là rất thiếu cận, chưa kể vì cách suy nghĩ đó họ đã xây những đập thủy điện với chất lượng kém còn là một sai lầm. Khi bão lụt lớn chính sai lầm đó đã gây ra tai họa bất thường cho nhân dân miền Trung. Ở đây cũng cần phải nhắc đến một nguyên nhân khác nữa đã gây nên những thiệt hại cho người dân miền Trung trong cơn bão này, đó là việc vận hành xả lũ các hồ chứa còn bất hợp lý.

Thuộc loại những tình huống bất thường do chính con người tạo ra cho mình còn có thể kể đến hiện tượng một số dòng sông của chúng ta gần đây đang bị bức tử. Nguyên nhân đã được báo chí nói đến nhiều lần là do người ta đổ ra các dòng sông các chất thải đủ loại, từ nước bẩn cho đến các phế thải khác. Một bài báo trên tờ *Tin điện tử* của Sở Tài nguyên và Môi trường tỉnh Đắk Nông viết: "Sông Sêrêpôk, dòng sông mang dấu ấn đặc trưng của các tỉnh Tây Nguyên đã và đang bị ô nhiễm nặng nề bởi ảnh hưởng của 2 khu công nghiệp Hòa Phú thuộc tỉnh Đắk Lắk và Tâm Thắng thuộc tỉnh Đắk Nông... Đỉnh điểm về sự ô nhiễm môi trường của sông Sêrêpôk là tình trạng cá chết hàng loạt nổi trên mặt nước xuất hiện vào các

năm 2011, 2012 và 2013. Đây được xem là lời kêu cứu của một dòng sông đang bị bức tử... Cho đến thời điểm này, đối với nhiều người, sự hùng vĩ và tráng lệ của dòng sông Sêrêpôk chỉ còn trong hoài niệm¹⁴. Ở miền Bắc, phóng viên báo Công an Bắc Cạn cũng cho biết về dòng sông Cầu như sau: “Hầu hết các xã chúng tôi đi qua (trong hành trình khảo sát của mình) đều nhận thấy ý thức bảo vệ môi trường sông Cầu còn thấp. Tình trạng khai thác cát sỏi tự phát diễn ra thường xuyên. Rác thải sinh hoạt, thậm chí cả gia súc, gia cầm chết cũng được vứt xuống sông. Vấn đề lớn nhất là hầu hết các bệnh viện và bãi rác ở các địa bàn sông Cầu đi qua đều chưa được xây dựng đạt chuẩn. Đây là mối đe dọa lớn đối với môi trường nước sông”¹⁵. Như vậy thì sớm muộn tình huống dòng sông bị giết chết sẽ xảy ra như một điều tất yếu và nó thật không bình thường trong suy nghĩ chung của nhiều người. Cũng như tình trạng khai thác cát bừa bãi trên nhiều dòng sông đã dẫn đến tình trạng sạt lở các triền sông đang diễn ra ở nhiều địa phương mà không có cách gì tránh được. Theo tờ *Tin điện tử* của Cục Tài nguyên và Khoáng sản Việt Nam, đoạn sông Đuống chảy qua địa phận thôn Thái Bình, xã Mai Lâm, huyện Đông Anh (TP Hà Nội), bờ sông bị sạt lở nhiều chỗ, có đoạn sâu như vách núi. Dân cư xóm 4 của thôn này sống ngay sát bờ sông, kể lại đêm nằm nghe tiếng đất lở mà giật mình¹⁶.

Các ví dụ nêu trên có thể cho phép chúng ta nêu lên một nhận định tổng quan là các tình huống bất thường xảy ra là do nhiều nguyên nhân rất khác nhau và rất khó lường trước, trong đó có không ít trường hợp do chính các hành vi con người tích tụ lại mà tạo nên. Điều đáng nói là các tình huống bất thường mà nhiều khi người ta xem như là sự rủi ro, dù là nguyên nhân từ phía nào, đều có quan hệ và tác động lẫn nhau. Tất cả đều có sự tác động nhiều mặt với những mức độ khác nhau lên đời sống xã hội. Vì vậy, con người không thể bàng quan và không thể không quan tâm nghiên cứu các vấn đề về quản lý xã hội đối với các tình huống như thế.

Những hệ lụy của các tình huống bất thường đối với đời sống xã hội

Như đã nêu trên, thực tế cho thấy có nhiều tình huống bất thường trong tự nhiên cũng như trong xã hội là bất khả kháng và nằm ngoài khả năng nhận biết trước của con người. Điều cần nói là các tình huống bất thường khi xảy ra dù từ nguyên nhân nào cũng thường để lại nhiều hệ lụy cho đời sống con người cả về vật chất và tinh thần, nhiều khi không thể lường hết được. Trên thế giới cũng như ở nước ta, đó là điều

đã xảy ra không chỉ một lần và một nơi. Có thể nói chắc chắn rằng, khi xây dựng nhà máy điện hạt nhân Trecnôbun, các nhà khoa học Liên Xô (cũ) không hề nghĩ có ngày nó sẽ bị nổ! Cũng như các nhà khoa học Nhật Bản khi xây dựng nhà máy điện hạt nhân ở Fukushima, họ hẳn cũng không nghĩ có ngày các sự cố bất thường sẽ xảy ra làm cho các nhà các máy điện hạt nhân như Fukushima I, Fukushima II và Onagawa bị hủy hoại, buộc Chính phủ Nhật Bản vào ngày 11.3.2011 phải tuyên bố “tình trạng khẩn cấp điện hạt nhân” trên đất nước Phù Tang! Đó là sự cố do trận động đất và sóng thần bất thường Sendai 2011 gây ra¹⁷. Sự cố này đã đi vào Tủ điển Bách khoa như một sự cảnh tỉnh cho nhân loại.

Lịch sử nhân loại không chỉ chứng kiến một lần những hệ lụy của các tình huống bất thường như hai sự cố vừa nêu ở trên. Các nhà khoa học đã chứng minh được rằng, những sự cố bất thường về môi trường và xã hội đã hủy diệt toàn bộ các cộng đồng dân cư trước đây từng sống trên hòn đảo Phục Sinh thuộc quần đảo Paticairn giữa biển Thái Bình Dương và tạo nên ở đây một nền văn hóa khá độc đáo mà ngày nay vẫn còn nhiều chứng tích để lại¹⁸. Các biến cố xã hội cũng làm cho không ít cộng đồng thổ dân từng rất đông đảo ở nhiều nước phát triển, ngày nay đã dần bị mai một. Còn về tương lai, nếu các tảng băng khổng lồ ở hai cực của trái đất cứ tan dần mãi, nhiều vùng lục địa bị sa mạc hóa và nhiều vùng ven biển bị chìm sâu trong nước biển thì hệ lụy của các tình huống bất thường do điều đó gây ra đối với loài người và các sinh vật trên trái đất chưa thể biết trước sẽ khủng khiếp ra sao.

Ở Việt Nam, các tình huống bất thường như đã nêu qua một số ví dụ trên đây là khá nhiều và hệ lụy mà chúng để lại cho đời sống xã hội cũng không hề nhỏ xét trên cả hai phương diện: vật chất và tinh thần. Về vật chất là mất của, mất người, còn về tinh thần là sự lo lắng, sợ hãi bất thường trong cuộc sống. Vấn đề đặt ra là trong hoạt động quản lý đối với các tình huống bất thường chúng ta cần làm gì để hạn chế và khắc phục được những hệ lụy đó? Làm thế nào để không hoàn toàn lúng túng, bị động một khi có sự cố bất thường xảy ra là điều rất cần thiết phải bàn vì nó liên quan đến đời sống xã hội không phải chỉ hôm nay mà còn cả lâu dài về sau. Tất nhiên, đây là vấn đề vô cùng khó khăn. Trên thế giới và ở Việt Nam đều như vậy. Nhưng không phải vì khó khăn mà người ta chịu bó tay, trốn tránh. Nhiều nước trên thế giới rất có kinh nghiệm về vấn đề này mà chúng ta cần học tập.

Một vài đề xuất ban đầu

Về quan điểm, theo nhận thức của chúng tôi, dù

muốn hay không, chúng ta cũng phải tìm cách để **thích nghi** với các tình huống bất thường, không nên trốn tránh vì đó là một thực tế. Về phương châm, cần thiết phải thực hiện việc **dự báo, phòng ngừa, ứng phó và khắc phục hậu quả** do các tình huống bất thường gây ra. Theo phương châm đó, chúng tôi cho rằng, *trước hết các nhà quản lý cần phải có một tầm nhìn xa và một hiểu biết đầy đủ, sâu sắc về các hiện tượng hay tình huống được gọi là bất thường*. Như thực tế đang cho thấy, nếu hiểu biết nông cạn và tầm nhìn hạn hẹp thì các nhà quản lý sẽ không có khả năng xử lý đúng đắn các vấn đề về tình huống bất thường và nhất là các hệ lụy mà nó gây ra, không có ý thức phòng ngừa hậu quả đối với các hành vi quản lý của mình. Thông thường, các nhà quản lý biết rằng họ sẽ không phải chịu trách nhiệm về hành vi của mình một khi các tình huống bất thường xảy ra và xem đó là hiện tượng khách quan không thể khác! Nhất là trong trường hợp không có quy định nào của pháp luật ràng buộc trách nhiệm đối với những hành vi đã dẫn đến tình huống bất thường, hoặc có nhưng không được thực hiện nghiêm túc thì các nhà quản lý sẽ càng yên tâm, không mấy quan tâm đến những tình huống bất thường. Chẳng hạn, người ta có thể đặt ra một số câu hỏi như: tại sao người quản lý ngành giao thông lại phải chịu trách nhiệm khi tai nạn giao thông tăng vọt đều có nguyên nhân khách quan? Tại sao lũ lụt làm thủy điện vỡ lại quy trách nhiệm cho lãnh đạo địa phương, lãnh đạo ngành thủy lợi và bắt nhà máy thủy điện phải đền bù cho dân?... Những câu hỏi đại loại như vậy thoát nhìn đều có vẻ như là hợp lý. Nhưng nếu không đặt câu hỏi như vậy thì trước những tình huống bất thường ai sẽ phải quan tâm? Trước một sự cố bất thường tại sao không đặt ra câu hỏi sự cố đó có phải vì quản lý kém mà dẫn đến không? Hoặc các nhà xã quản lý xã hội có trách nhiệm gì đối với việc khắc phục hậu quả do sự cố đó gây ra hay không?

Thông thường, các nhà quản lý thiếu tầm nhìn chỉ tập trung vào các động cơ triển vọng chắc chắn được hưởng lợi bởi những thành tích trước mắt ngắn hạn mà họ làm được và không tính đến những thiệt hại lâu dài có thể xảy ra. Vả chăng, nhiều việc họ làm cũng mang lại một số lợi ích trước mắt cho người dân (chẳng hạn như các khoản đền bù, trợ cấp... khi làm nhà máy thủy điện, khi xây dựng nhà máy, khu công nghiệp, khai thác cát dọc các triền sông...) nên người dân cũng có rất ít động cơ để phản đối các chính sách ngắn hạn. Cho nên mới có chuyện đại diện của Thủy điện Đắc Mi 4 trả lời với UBND huyện Phước Sơn rằng, nguyên nhân tràn đập là do mưa lũ tự nhiên, không liên quan đến thủy điện nên nhà máy không thể đền bù cho

dân!¹⁹ Cũng như mới có hiện tượng đã nhắc đến trên đây là ở một số nơi người ta cứ khai thác cát bừa bãi trên các dòng sông, mỗi ngày một ít và được chính quyền địa phương làm ngơ. Đến khi dòng sông đổi dòng chảy gây ra sụt lở, nhiều nhà cửa, đất đai canh tác bị mất, nhiều người bị thiệt hại thì mọi chuyện đều đã muộn, cán bộ cũ cũng đã hết nhiệm kỳ và không ai còn chịu trách nhiệm về tình huống lở sông nữa! Hãy hình dung, nếu trên đất nước chúng ta mọi dòng sông đều bị ô nhiễm, đều đổi dòng và bên cạnh đó rừng bị tàn phá hết thì điều gì sẽ xảy ra trong tương lai? Và nếu các “liệt sỹ” bỗng nhiên trở về đều không được quan tâm giải quyết các thủ tục hành chính để trở thành một người bình thường như trường hợp ông Lê Xuân Hòa ở xã Trầm Lộng, huyện Ứng Hòa, TP Hà Nội đã nhắc đến ở trên thì người dân có thể nghĩ tốt về bộ máy chính quyền đương nhiệm được không?²⁰ Cho nên tầm nhìn ngắn và hạn hẹp, hiểu biết nông cạn mà làm quản lý thì tai họa cho xã hội về lâu dài là điều khó tránh khỏi. Và đó chính là trách nhiệm quản lý. Điều đó đòi hỏi phải có một thái độ rõ ràng, một cách xử lý hiệu quả.

Từ những suy nghĩ trên chúng tôi cho rằng, để làm chỗ dựa cho hoạt động quản lý xã hội đối với các tình huống bất thường có hiệu quả thực sự, chúng ta *cần có một hệ thống pháp luật quy định về trách nhiệm quản lý vấn đề này thật chặt chẽ*. Trong các quy định đó cần đặc biệt chú ý đến trách nhiệm đối với việc phòng ngừa và khắc phục hậu quả do các tình huống bất thường gây ra. Ví dụ, quy định về trách nhiệm hỗ trợ vật chất, hỗ trợ tinh thần, nhất là tình huống do chiến tranh, bạo lực gây ra. Về nguyên tắc, nếu tình huống bất thường xảy ra mà do quá trình quản lý sai lầm dẫn đến thì các nhà quản lý có liên quan phải chịu trách nhiệm rõ ràng và phải bị xử lý. Thậm chí phải xử lý theo nguyên tắc hồi tố. Mọi sự vô trách nhiệm đều cần có quy định về cách xử lý cụ thể. Theo chúng tôi, đó chính là một cách phòng ngừa tốt để phòng ngừa và hạn chế việc gây ra các tình huống bất thường trong quản lý.

Định hướng chung khi đề ra các quy định về quản lý là chúng cần phải tạo được một *hệ thống giá trị về pháp lý* và các giá trị sống khác để các nhà quản lý và người dân dựa vào đó xác định những điều cần làm và những điều không nên làm trước những tình huống bất thường. Sẽ là điều lý tưởng nếu các quy định pháp lý góp phần làm hạn chế được những hành vi biết trước chúng sẽ gây ra những tình huống bất thường trong tương lai. Ví dụ, hạn chế, tiến tới chấm dứt được tình trạng khai thác tài nguyên đến cạn kiệt theo lối hủy diệt các loài sinh vật vì lợi ích trước mắt; không

nên làm một điều gì mà thiếu cái nhìn về hậu quả lâu dài của nó như đổ nước thải chưa xử lý ra sông, ra biển một cách bừa bãi; rút ruột các công trình để hạ giá thành xây dựng... Các quy định pháp lý cũng phải tạo cơ sở để chấm dứt tình trạng các nhà quản lý không sống với thực tế công việc mà mình quản lý, không để cho các nhà quản lý tự cho phép mình cách ly với những tác động và hậu quả mà hành động quản lý của họ gây ra như chúng ta đang thấy trong khá nhiều trường hợp hiện nay. Không nên để cho các nhà quản lý sau khi đã làm những việc sai lầm hoặc đứng trước những tình huống bất thường nói rằng, đó là việc của người khác, không phải việc của tôi. Nếu các nhà quản lý không bị ràng buộc với các hậu quả do hành vi quản lý mà họ mang lại thì họ sẽ sẵn sàng làm những việc mang lại lợi ích cho cá nhân mình và nhóm mình mà không tính đến hậu quả lâu dài có thể dẫn đến những tình huống bất thường có hại cho xã hội. Ví dụ, nếu không ngăn chặn được việc những người vào bộ máy nhà nước mà không đủ trình độ, chỉ cần khéo chạy là được, thì lâu dài tất nhiên bộ máy hành chính sẽ có nhiều người không làm được việc và theo đó những tình huống bất thường liên quan đến nguồn nhân lực hành chính sớm muộn sẽ xảy ra. Cũng như nếu không có chính sách kịp thời để xử lý các tình huống bất thường do chiến tranh, thiên tai gây ra thì việc mất lòng tin về vai trò quản lý của chính quyền là điều không tránh khỏi. Và nếu để tích tụ lâu ngày những điều như thế thì những hậu quả bất thường rất có thể xảy ra. Đó là điều không khó nhận biết lắm. Cho nên cần phải có những chính sách để ngăn ngừa việc tạo ra các tình huống bất thường có hại cho xã hội.

Thứ ba, chúng tôi cho rằng muốn ứng phó có hiệu quả đối với các tình huống bất thường Nhà nước cần có sự hỗ trợ của người dân, các đối tượng chịu sự quản lý và cán bộ cấp cơ sở. Đến lượt mình, muốn làm được như thế Nhà nước phải có các giải pháp để nâng cao hiểu biết của người dân và các đối tượng bị quản lý liên quan. Cần phải quan tâm đúng mức đến giải pháp tuyên truyền và giáo dục cho các thế hệ tương lai về các tình huống bất thường và hậu quả của chúng. Nên chăng trong các trường học cần có những bài giảng về vấn đề này cho các cấp học khác nhau và phải được các phương tiện truyền thông quan tâm phổ biến dưới những hình thức thích hợp. Ví dụ như tổ chức những lớp học về tình huống bất thường, giới thiệu những điều đã xảy ra trong nước và trên thế giới thật rộng rãi; đầu tư xây dựng những cuốn phim về các tình huống bất thường và chiếu rộng rãi trên các kênh truyền hình quốc gia. Dĩ nhiên điều này là tốn

kém, nhưng đó là sự tốn kém cần thiết cho tương lai vì nó sẽ góp phần làm cho mọi người nhận thức đúng đắn và thực tế hơn về những tình huống bất thường, góp phần tạo dựng các giá trị làm nền tảng cho sự phát triển bền vững của đất nước.

Cuối cùng, có lẽ sẽ không thừa nếu chúng ta nói với nhau rằng, không nên để cho xã hội có quá nhiều những tình huống bất thường mà không cố gắng giải quyết hậu quả của nó. Đừng chủ quan, đừng để cho người dân hoang mang trước những hiện tượng bất thường mà không có lời giải thích, không giúp họ vượt qua khó khăn, bởi đó sẽ là một tai họa tiềm ẩn cho xã hội, mặc dù tai họa đó có thể không đến ngay trong nay mai.

Trên đây chỉ là những nhận thức ban đầu của chúng tôi. Rất mong sẽ có dịp được tiếp tục trao đổi với các nhà quản lý và các chuyên gia về vấn đề rất nhạy cảm này ■

¹Theo: PGS.TS Nguyễn Mạnh Kháng. Cổng thông tin điện tử Bộ Tư pháp, ngày 1.12.2013.

²Nguồn: <http://www.tinmoi.vn> ngày 28.6.2013.

³Nguồn: <http://dantri.com.vn> ngày 27.7.2013.

⁴Xem bài: *Chuyện một "liệt sỹ" trở về sau 27 năm*. Vietnam.net, ngày 27.7.2012.

⁵Xem bài: *"Người rừng" trở về sau 28 năm là liệt sỹ*. <http://dantri.com.vn>, ngày 3.12.2013.

⁶Nguồn: <http://suckhoedoisong.vn>, ngày 29.9.2013.

⁷Nguồn: <http://baodongthap.com.vn>, ngày 1.12.2013.

⁸Nguồn: congan.com.vn, ngày 2.12.2013.

⁹Nguồn: VOV online, ngày 8.12.2013.

¹⁰Nguồn: VOV online, ngày 25.12.2011.

¹¹Nguồn: oceanology.hcmus.edu.vn

¹²<http://vtc.vn>, ngày 2.12.2013.

¹³Nguồn: Báo Nông nghiệp Việt Nam.

¹⁴Xem bài: *Lời kêu cứu của dòng sông*. Nguồn: <http://stnmt.daknong.gov.vn>, ngày 2.12.2013.

¹⁵Nguồn: <http://conganbackan.vn>, ngày 3.12.2013.

¹⁶Xem bài: *Khai thác cát gây sạt lở bờ sông*. Nguồn: dgm.v.gov.vn, ngày 19.12.2003.

¹⁷Nguồn: <http://vi.wikipedia.org>

¹⁸Xem: Jared Diamond: *Sup đổ - các xã hội đã thất bại hay thành công như thế nào?* Bản dịch của Hà Trần. Nxb Tri thức, Hà Nội, 2006.

¹⁹Nguồn: tuoitre.online

²⁰Xem thêm: Báo Lao động ngày 14.12.2013, bài *Khi "liệt sỹ trở về" muốn tự tử!*